

Файдасыз
(Номан Челебиджихан)

КЪАРЫЛГЪАЧЛАР ДУАСЫ

Киевим «Т...»е(а)

Он дёрт яшында эдим. Энъ асав айгъырларны биле уйретеджек къадар миниджи олгъан эдим. Атларны пек севердим, окъумадан къачар, джылкъыгъа къошардым, джылкъыда козюме бакъкъан кери, тору, корен, борлу... сынлы бир ат корьдимми, къунан, дёнен – бакъмаздым, бир аркъан атар, тутар, ялынына япышыр, джуген салар, минердим. Асав арслан киби къалкъар, инер, сычрарды... О къутургъан сайын къалын, къара тобулгъы, бу айдамакъ къамчысы, бир йылдырым атешимен башына тюшер, мийини сарсарды. Асав урькер, фышкъырырды, башыны кениш, мейдан чёллерге чевирир, ешилъ, тюзем орюшлерде биткен сары чичеклер, лялелер, келинчеклер, мондалакълар туякъларынынъ алтында эзилер, соларды. Сонъра ёрулыр, терлер, саврусундан учушкъан безз копюклер къурыр, яваш-яваш ятышыр, алышыр, къамчыдан анъламагъа башларды. Мен асавларгъа сёзлеримни, истеклеримни бу кумюш саплы, къара къамчыман анълатырдым, тюшюнджелеримни биле... Анълатыр, сездирирдим, о къадар гузель, енгиль анълатырдым ки, мектепке кетсем оджа тотайым къалын, къыскъа таякъларыман, котеклеримен дёгер, дёгер де бу къадар окъув анълатамазды. Мен тобулгъымла асавларгъа аян, джебе, ёргъа, шлаф юрютир; юрюмени, къошманы огретирдим. Оджа тотайым исе бизге къарылгъачлар дуасындан башкъа окъув бильдиралмады. Бундай бильгисиз башымла узун, кениш Озю къыры тёпелеринде айлангъан, долашкъан, къыргъан, дёгген, копюрген, анда-мында салдыргъан бир кучюк айдамакъ олгъан эдим.

«...Мин кунне муъминатин, таъибатин, къанитатин, абидъатин, саибатин ве эбкъара...» Буны къарылгъачлар окъур. Бу оларнынъ дуасыдыр. «Веъль-мурселят» сюресини окъугъанда, оджа тотайым буны бизге де огреткен, бу «къарылгъачлар дуасыдыр», деген эди. Буны эман эпимиз огрендик, эзберледик.

Биз сабакъларымызны эджелер, агълар, таякълар астында эзберлегенде, къарылгъачлар мектепнинъ делик, джамсыз пенджересинден кирер, рафларгъа къонар, явруларына бакъабакъа, къувана-къувана дуасыны окъур, кучюк, йымшакъ, сары гъагъалы палапанларына да огретир, севе-севе, эджесиз, таякъсыз огретирди. Бизлер де огренирдик. Бу гузель, севимли къарылгъачлар окъугъанда бизлер де джанымызман, къулагъымызман динълер, динъледиктен сонъ эпимиз севинир, окъурдыкъ. Кимерде къарылгъачлар окъур, биз сусар, динълердик.

Кой мектебине пек коп къатнадым. Бу къаранлыкъ, джанбур бала зинданына кой балалары да кетер эдилер. Мектепке къушлукътан бурун кетер, кеткенде элимизге бир парча этмек алырдыкъ... Этмекке аналарымыз тазе кубюден бираз май, безз, джылкъы къаймакъ ягъы сюерди. Буны уйлен вакъты дагъыдыкъта ашардыкъ, уйленге къадар о дымлы, басыкъ мектепнинъ эски, тютюльген, делик кийизлери, къасырлары астында къарылгъач яврулары дайын тизилир, тиз чёкер, отурырдыкъ.

Сабакълар огюмизде, япракълар ачыкъ, козылеримиз юкъарыда. Чатыгъа юва ясагъан къарылгъач палапанларыны саярдыкъ. Къачан къанатланаджакъ, учаджакъ, дуаларыны окъуджакълар?.. Буны биз билир, бир-биримизге анълатырдыкъ. «Учкъан сонъ, – дердик, – истедиклери къадар кезеджек, куледжек, ойнаяджакълар; ойнаша-ойнаша, авалана-авалана коклерге, булутларгъа, ышыкъларгъа юкселеджеклер; оларны эпимиз кинлердик, кинледигимизден шинди тутмакъ, кучюк, индже къанатларыны, тюйлерини юлмакъ, кучюк сары гъагъаларыны къырмакъ истердик... Бизлер дайын оларны да ойнамакъ, севинмектен, севине-севине яшамакъ, учмакъ, юксельмектен алыкъоймакъ арзу идердик.

Оджа тотайым яваш-яваш, фыса-фыса келир, къапы аркъасындан бизлерни, бизим оюнларымызны, сёзлеримизни, шакълабанлыкъларымызны динълер, сонъ, бирден-бирге

къапы ачылыр, кирерди. Кирген вакъыт эпимиз къоркъар, титрер, агъзымызны ачар, козюмизнинъ кенарындан къылый-къылый бакъышырдыкъ. О, яваш-яваш келир, юфакъ, сёнюк пенджеренинъ къапалы, ольгюн ышыгы огюнде отурыр, къапанырды; отурдыгы заман кольгеси узаныр, кедиге ошарды; эпимиз корер, фыкъыр-фыкъыр кулердик.

Сонъра эпимизни сыра-сыра тизер, «Теббет», «Къул я», «Инна атейна» сюрелерини окъутыр, къызар, копюрер, ачувланыр, алын тамарлары къабарыр, таякъларды... Ич бир шей анъламаз, огренмездик, солукъ-солукъ агълар, сонъра къоркъар, сусардыкъ. «Э, окъу!» эмрине къаршы эпимиз юткъуныр, салланырдыкъ, кой огюнде толкъунгъан богъдайлардай саллана-саллана, юткъуна-юткъуна окъурдыкъ. Бу къара-къара анълашылмаз, индже арап лафларыны эджелер, текрар-текрар окъур, анъламаз, анъламагъанымыз ичюнми – бильмем, ич де бир шей огренемездик.

«Веъс-семай затеъль- бюрудж»ны башлагъанда, оджа тотайым тилимни он беш капикмен бургъанды. Бургъанда: «Писмилля, окъумыш ол!» – дегенди. Бурса да, къопарса да, меним тилим кельмеди, кельмееджекте. Анъламай эдим ки...

* * *

Заман заман экенде,
Эвель заман экенде...
Опюк улема экенде...
Къарылгъач къады экенде...
Дувадакъ муфти экенде...

Бу узун текерлемелермен башлагъан эртегелер оджа тотайым кеткенимен башлар, битмез, тюкенмезди. Узун-узун масаллар айтыр, динълетирдик.

Мавултай пек коп эртегелер, джумакълар, тапмаджалар билерди. Бильген масалларыны динълегенге де айтыр, динълемегенге де, анълатыр, динълетирди. Айткъанда кучюк кулер козьлери кучюлир, юварлакъ, чыкъыкъ, мини-мини янакълары къызарыр; ичини чекер, татлы татар тилимен анълатыр, санки бир озен, санки бир канарья. Татлы-татлы сёйлер, копюрер, ташар, сева-сева динълетирди.

Мавултайны эпимиз севердик, о сёйлерсе эпимиз, эр ер токътар, сусар, къарылгъачлар биле сусар, оны динълерди.

Мен мектепке мечин йылы киргендим. Улю йылы, сычан йылы «Аптиек» окъудым, тавшан, джылкъы, барс, йыланда – Къуран, Теджвид, Ильм-и ал. «Кесик баш» дестаны биткен сонъ, мектептен чыкъкъандым.

Артыкъ мен бол-бол коренлерге, торуларгъа, борлуларгъа къавушкъан, артыкъ бу йири козьлю ипек ялынлы севгили айгъырлар тамамыйла меним олгъан эди. Эр кунь бирини минердим, миндигим заман эски, узакъ Татарстан чёллеринде бир тавушла бинълердже джав къайтаргъан, душман бозгъан бир башбугъ пертавыман коксюм къабарыр, юрегим урурды. Озюми бир хан яхут бир батыр зан этердим. Къалпагъымны эгер, мингенимни мамузлар, яваш-яваш аян, джебе верирдим, сонъра солгъа-сагъгъа бир-эки къамчы патлатыр, долу тизгин быракъырдым...

Тена, къулан чёллерде сычрар, синер, дерьялардай толкъунгъан ешилъ пиченлер, къырмызы, мавы чичеклер, маматекелер устюнде бир къара копюк киби учар, фырлардым. Атым индже, узун бойнуны узатыр, къулакъларыны къысар, къошар, чапар, санки бир къуршун, санки бир сагъын о. Фырыл-фырыл учкъанда сачларым культе-культе ельпирер, санки бир татар тугъу. О заман юрегим осер, къарувым къат-къат артарды. Козьлерим къызарыр, корьмез олурды, къулакъларымда юреклерге къоркъу верген угъултылар ишитирдим. Чичекли, къокъулы кениш оваларгъа кунеш алтын ярыкъларыны тёккенде мен джавлугъымны байракъ, тобулгъымны къылыч япмакъ, бу гузель, ешилъ чёллерге къырмызы къанлар тамлатмакъ истердим... Шай, шай!.. Мен де эски деделерим дайын джав къайтармакъ арзу этердим. Огюмден тавшанлар, тилькилер сычрар, къалкъар,

къачарларды. Отеде бир бодене учар, яхут бир чочамий фысар. Кимерде узакъларда бир дувадакънынъ ахмакъ-ахмакъ кезиндигини корердим...

* * *

«Рушдие», дедилер, бир мектеп ачылды. Ишиттим, къоркътым, тюшондим: мектеп – эвет, мектеп. Оджа тотайымнынъ таякълары эсиме тюшти. Аджы-аджы титредим, элимдеки къамчы ерге тюшти.

Рушдиеге мени де яздырдылар. Рушдие мени къамчы, эгерден айырды. Кой балалары, текрар топландыкъ, девелерни, къойларны башкъа чобанларгъа ташладыкъ, чёллерден, сюрюлерден, без, памукъ къозулардан айрылдыкъ.

Мектепнинъ буюк, чифте къанатлы, акъ боялы къапысындан ичери кирдик. Кирдигим заман юрегимде бир енгиллик, анълашылмаз бир шей... бир къуванч туйдым. Юксек, без бир япы, кениш, буюк пенджерелерден парыл-парыл ышыкълар тѣкюле эди. Сыралар сыра-сыра тизильген, къаршыда къара, ялпакъ, эки туякълы бир тахта тура эди; къара къалпакълы, къырмызы черели бир йигит джуре, кезине, джурьгенде сѣйлей, окъуй, окъута, анълата эди. Ачыкъ, буюк татар сѣзлеримен анълаткъанда эр сѣзю къафама бир къамчы къадар оте, мийим дѣне эди.

Бу, рушдиенинъ баш оджасы эди. Эртеси кунь эпимизге бир бичимде рубалар кестирди. Енъи-енъи гузель къагъытлы китаплар верди. Къалем, къагъыт, дефтер, бор дагъытты. Эм окъута, эм яздыра эди; кимерде къара тахтагъа чыкъара, бизге энъ парлакъ, энъ нурлу окъувларны бу кениш къара тахтада окъута, огрете эди.

Бираз окъутыр, ойнатыр, тынышлатырды. Оюн ичюн мектепнинъ гузель, темиз сары къумларман безенген кениш бир багъчасы варды. Багъчада кунешнинъ сыджакъ, алтын нурлары арасында чапар, сычрар, салынджакъ тепер, топ ойнардыкъ. Оджамыз да ойнарды. Бизге бильмедигимиз оюнларны огретир, ойнамагъа алыштырырды. «Яшамакъ, – дерди, – ойнап олмакътыр». Эпимиз кулер, ойнар, ойнай-ойнай ёрулыр, терлер, безердик. О заман: «Айды, мектепке!» – эмрине къаршы къувана-къувана къошар, севине-севине окъумагъа башлардыкъ. Оджамыз бизни север, окъшар, текрар девам этер, окъутыр; окъуткъанда биз язар, динълер, джан-къулагъымызман динълердик. Биз шинди оджамыздан къоркъмаз, оны севердик, сабакъларымызны севе-севе окъур, огренирдик: исап, тарих, эндесе, джогърафия... огрендик. Тарихтан темелимизни, союмызны, асыл, буюк аталарымызны, эски татарларны таныдыкъ.

Джогърафия бизге отурдыгъымыз, ойнадыгъымыз, яшадыгъымыз топракъларнынъ, кездигимиз къулан чёллернинъ кенарларыны огретти; чагълая-чагълая, юварлана-юварлана акъып кеткен чайларны, ырмакъларны, толкъуна-толкъуна, чайпала-чайпала копюрген, ташкъан денъизлерни, мавы кольгели дагъларны, денъизлернинъ деренлигини, дагъларнынъ буюклигини огретти... Яраданнынъ буюклигини огретти.

Биз шинди эм окъуй, эм ойнай эдик. Ойнай-ойнай, къувана-къувана яшай, огрене эдик. Окъудыгъымызны анълай, биле, бильдигимиз ичюн оджамызны пек севердик. Сонъра бабамызны, анамызны севе, башкъа бир бильги, башкъа бир туйгуман севе эдик. Китапларымызны севердик, къалем, къагъыт, тебеширимизни севе, сырларны севе, къара тахтаны биле севе эдик. Мектепни, багъчасыны севе, бутюн коюмизни, кой татарларыны севе эдик; коюмизде, къомшумызда бизим окъугъанымызны севген русларны да севе эдик. Бильгеннен, анълагъаннан, таныгъаннан сонъ ташларны, джуйбарларны, бутюн джианны севе эдик...

* * *

Сонъбаарды. Кузьнинъ яланджы кунешни сарышын бир черемен куле эди. Узакъта къара къаргълар къалын, къаба тавушларыман къычыра эдилер. Чичеклер солукъ,

япракълар сараргъанды. Коклерге, бошлукъларгъа узангъан мавы дагъларнынъ мынарлы башларында къара булутлар къайнашады.

Ава сувукъ...

Сувукъта бузлагъан, тюйлери урьперген кучюк къушчыкълар, сыйырчыкълар багъчада, агъачларда джыйылгъанлар, сессиз-сессиз отедилер.

Мектепке кирдим, киргенде мектепни, сыраларны, дуварларны, эр ерни, эр кошени монъ, сувукъ корьдим. Оджа далгъын-далгъын отурады. Беньзи солукъ, козылери ренксиз, тюшюне, тасарлана эди. Янынъда эсмери, узун-узун борнузлы, къонъур сакъаллы бириси варды. Бу, къады эди. Мен къады эфендини ярмалыкъта бир къонъур огюз саткъанда корьгендим, таныдым. Къады отурады. Отурдыгъы ерде къыбырдады, бир къагъыт чыкъларды, оксюрди:

– Буюклерден эмир вар: исап, тарих, джогърафия окъутмакъ шерият тюгюль. Татар тили окъутылгъан мектеплер къапатыладжакъ...

Эр ер тымды. Эпимиз тонъдыкъ, индемей эдик. Мектеп бир дженазе эвине ошагъан эди. Эр ер къара, бош, кимсе бир шей айтмай эди; ялынъыз багъчада бир къарылгъач кесик-кесик дуасыны окъуй эди.

Мен ичин-ичин: «Заваллы къарылгъач! – дей эдим. – Окъу, окъу! Сонъра сенинъ де дуанъны окъутмаяджакъкъа ошайлар, сенинъ де кучюк, гузель агъзынъны багълаяджакълар...»

Кучюк, гузель козылеримен бутюн аркъадашларым къадыгъа бакътылар, сувукъ, донъукъ, агълагъан бакъышларыман къадыны, буюклерни къаргъай эдилер. Сонъра оджа фары, гурьбюз омузларыны котерди, аякъкъа къалкъты, къырыкъ, титрек бир сесмен:

– Къардашларым! – деди. – Сизге мен сонъ дерсимни де айтайым. Сиз баба ве ананъызны, Яраданынъызны северсенъиз, татар тилини де севиъиз...

Даа айтаджакъты, сеси битти, нефеси тыкъанды, богъукъ-богъукъ лафлар эрий, дудакълары арасында оле, ишитильмей эди. Агълагъаныны бизден сакъламакъ истеди, сакълады, къанлы козыяшларыны юрегине акъытты.

Мен агъламакъ, бу буюк татарнынъ бойнуна сарылып козыяшлары тѣкмек, бошанмакъ истей эдим. Мектептен чыкътыкъ, къады эфенди мектепнинъ без, лекесиз къапысына бир къара килит урды, кетти. Бутюн балалар агъладылар, агълагъанда мен козылеримден бир тамла яш акъытамай эдим. Мен шинди урмакъ, девирмек, эзмек, енмек... мектепнинъ къапысына астыкълары агъыр, къара килитни къопармакъ, атмакъ истей эдим, «къопармакъ – бойнумнынъ борджу олсун», дей эдим. Тамарларымдаки къара къанлар копуре, козылерим къарара, къулакъларымда юреклерге къоркъу верген угъултылар ишите эдим.